

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

*Επιμορφωτικό – υποστηρικτικό υλικό
Πράξη: «Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις δεξιότητες
μέσω εργαστηρίων» (MIS 5092064)*

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ 2014-2020» που συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και
την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο)

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Περιεχόμενα

«Η Ορατή Σκέψη» - Καλλιέργεια Δεξιοτήτων του Νου μέσα από Ρουτίνες Σκέψης και Αναστοχασμό	3
Παράδειγμα εφαρμογής της μεθοδολογίας υλοποίησης: Σύστημα «Ομάδα ποδόσφαιρου»	5
Παράδειγμα εφαρμογής της μεθοδολογίας υλοποίησης: Σύστημα «Ομάδα τραγουδίστριας ή τραγουδιστή»	7
Πίνακας με ενδεικτικές παραπομπές στο ΠΣ	10
Πίνακας με ενδεικτικά παραδείγματα και παραπομπή σε δοκιμασμένα προγράμματα της Σχολικής Ζωής και Σχολικών Δραστηριοτήτων	15
Παράρτημα με περιγραφή ενδεικτικών δράσεων	16

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΖΩ ΚΑΛΥΤΕΡΑ – ΕΥ ΖΗΝ

«Η Ορατή Σκέψη» - Καλλιέργεια Δεξιοτήτων του Νου μέσα από Ρουτίνες
Σκέψης και Αναστοχασμό

Μ.Φ.Α., Χρυσάννα (Χρυσάνθη) Διαμαντή
Υπεύθυνη Σχολικών Δραστηριοτήτων Δ.Π.Ε. Κυκλάδων

«Η Ορατή Σκέψη» - Καλλιέργεια Δεξιοτήτων του Νου μέσω επιλογής Ρουτινών Σκέψης και Αναστοχασμού»

Ευ Ζην
Υποθεματική: Ψυχική Υγεία
Εαυτός, Επιθυμίες, Συστήματα σχέσεων, Ενσυναίσθηση

Βαθμίδα: Δημοτικό – Γυμνάσιο

Επιλέγω να εφαρμόσω τη Ρουτίνα Σκέψης:

«Σκέφτομαι – Αισθάνομαι – Νοιάζομαι» ("Think, Feel, Care" Thinking routine)

Η Αναλυτική Περιγραφή της (Project Zero's Thinking Routine Toolbox)

(η περιγραφή που ακολουθεί είναι από το template της «ρουτίνας» σε παλαιότερη πλατφόρμα του Harvard και έχει κάποιες επιπλέον οδηγίες)

Δεξιότητα του Νου: Δεξιότητες Πολλαπλών Οπτικών, Ενσυναίσθησης

- Επιλέξτε ένα σύστημα που περιλαμβάνει πολλά άτομα.
- Επιλέξτε ένα άτομο μέσα από το σύστημα και ρωτήστε:
- Τι προσφέρει/τι κάνει αυτό το άτομο στο σύστημα; Πώς το ξέρετε;
- Εάν ήσασταν αυτό το άτομο, πώς θα αισθανόσασταν; Γιατί νιώθετε έτσι;
- Εάν ήσασταν αυτό το άτομο, τι πιστεύετε ότι θα σας ενδιέφερε; Τι θα ήταν σημαντικό για εσάς;
- Για να βοηθήσετε τα παιδιά να σκεφτούν διαφορετικές οπτικές, επιλέξτε διαφορετικό άτομο από το ίδιο σύστημα και κάντε τις ερωτήσεις πάλι. Τι παρατηρείτε;

Για την/τον εκπαιδευτικό

Τι είδους σκέψεις ενθαρρύνει αυτή η «ρουτίνα»;

Αυτή η «ρουτίνα» ενθαρρύνει τους μαθητές να λάβουν υπόψη τους τις διαφορετικές οπτικές που μπορεί να έχουν διαφορετικοί άνθρωποι μέσα σε ένα συγκεκριμένο σύστημα, βασιζόμενοι στους ρόλους που έχουν μέσα στο σύστημα.

Ενισχύει τη σκέψη των παιδιών, ώστε να αποκτήσουν διαφορετικές οπτικές γύρω από το συγκεκριμένο σύστημα. Μπορεί να τα βοηθήσει να δημιουργήσουν νέες ερωτήσεις ή/και ιδέες σχετικά με το σύστημα, σχετικά με το πώς λειτουργεί και το πώς μπορεί να βελτιωθεί.

Πότε και πώς μπορώ να χρησιμοποιήσω αυτήν τη ρουτίνα;

- Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε αυτήν τη ρουτίνα σκέψης, για να εξερευνήσετε τις οπτικές οποιουδήποτε ατόμου μέσα σε ένα σύστημα. Μπορείτε να επιλέξετε να κάνετε όλες τις ερωτήσεις ταυτόχρονα, σε ένα παράδειγμα ή να χρησιμοποιήσετε κάποιες ερωτήσεις σε διαφορετικές περιπτώσεις. Σε μεγαλύτερες ηλικίες, σας προτείνουμε να τη χρησιμοποιήσετε σε συνδυασμό με άλλες πρακτικές ρουτίνας που ενθαρρύνουν τους μαθητές να κοιτάζουν προσεκτικά και να ερευνήσουν με λεπτομέρεια τα μέρη και τους σκοπούς του συστήματος με το οποίο εργάζονται.
- Εάν τη χρησιμοποιείτε με μικρούς μαθητές, βάλτε τους να σκεφτούν για ένα σύστημα το οποίο βιώνουν άμεσα. Με αυτόν τον τρόπο, όλα

- τα παιδιά μπορούν να σχετιστούν και να βασιστούν σε ήδη υπάρχουσα γνώση με ουσιαστικό τρόπο. Σας προτείνουμε να ξεκινήσετε με συστήματα στην τάξη σας ή στην κοινότητα που οι μαθητές χρησιμοποιούν τακτικά.
- Μπορείτε, επίσης, να τη χρησιμοποιήσετε για να ερευνήσετε τις αλληλεπιδράσεις των ρόλων που παρουσιάζονται σε μια φανταστική ιστορία. Τα παιδιά μπορούν να διερευνήσουν τις διαφορετικές οπτικές των χαρακτήρων, με βάση τους διαφορετικούς ρόλους τους στην ιστορία.
- Εξετάστε το ενδεχόμενο να συμμετάσχουν τα παιδιά σε αυτή τη ρουτίνα, μέσω παιχνιδιού ρόλων, με κάθε μαθητή να απεικονίζει ένα διαφορετικό άτομο στο σύστημα. Μόλις οι μαθητές απεικονίσουν κάποιον με έναν τρόπο, ζητήστε τους να προσπαθήσουν να απεικονίσουν το ίδιο άτομο με διαφορετικό τρόπο.

Αυτό μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να καταλάβουν ότι ακόμη και σε μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων, δεν υπάρχει μια καθορισμένη συμπεριφορά/οπτική αλλά ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών/οπτικών.

Περί υποθέσεων

- Οι μαθητές πιθανότατα θα κάνουν υποθέσεις για τα διάφορα άτομα στο σύστημά τους. Σκεφτείτε να συζητήσετε/ερευνήσετε από πού προέρχονται αυτές οι υποθέσεις/ πεποιθήσεις.
- Μπορείτε να ενθαρρύνετε τους μαθητές να αμφισβητήσουν τις υποθέσεις τους, ρωτώντας τους τι γνωρίζουν πραγματικά για την οπτική ενός άλλου και τι θα μπορούσαν να κάνουν, για να ανακαλύψουν περισσότερα για την οπτική κάποιου άλλου.
- Για παράδειγμα, θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν συνέντευξη ερωτήσεων με κάποιον σε αυτόν τον ρόλο, να αναζητήσουν περισσότερες πληροφορίες χρησιμοποιώντας το Διαδίκτυο ή βιβλία ή ακόμα και να βρουν τρόπους για να βιώσουν οι ίδιοι τον ρόλο.
- Ενθαρρύνετε τους μαθητές να παρατηρήσουν ότι, σε ένα σύστημα, δεν αισθάνονται όλοι με τον ίδιο τρόπο ούτε νοιάζονται /ενδιαφέρονται /επιδιώκουν ίδια πράγματα.
- Ζητήστε τους να συζητήσουν για αυτό. Παρατηρήστε σε διαφορετικά άτομα τις διαφορετικές οπτικές. Ποια μπορεί να είναι τα οφέλη από αυτό; Ποιες δυσκολίες μπορεί να προκύψουν εξαιτίας αυτού;

Παράδειγμα εφαρμογής της μεθοδολογίας υλοποίησης: Σύστημα «Ομάδα ποδόσφαιρου»

Ενδεικτικές ερωτήσεις

1. Εισάγουμε τα παιδιά στην έννοια του μικρού ή μεγάλου «συστήματος», με το παράδειγμα ενός ποδοσφαιρικού παιχνιδιού:

- Για να παίξουμε ποδόσφαιρο, πόσοι χρειάζονται;
- Πόσοι χρειάζονται, για να φτιαχτεί μια ομάδα;
- Πόσοι χρειάζονται, για να γίνει ένας αγώνας;

Ενδεικτικά, αναφέρουμε μια ενδιαφέρουσα απάντηση: «Χρειάζονται τρία άτομα: ο τερματοφύλακας και οι δυο αντίπαλοι μπορούν να παίξουν, μπορούν να φτιάξουν ένα μικρό βασικό σύστημα παιχνιδιού στην αυλή τους, αρκεί να δεχτεί κάποιος να γίνει ο τερματοφύλακας...!».

- Ποιοι άλλοι ρόλοι χρειάζονται για ένα παιχνίδι, όταν είναι μεγάλη η ομάδα και έχει μεγάλο γήπεδο; Σε ένα κανονικό παιχνίδι ποδοσφαιρού;
- Ποιος ρόλος σας αρέσει;

Οι ερωτήσεις αυτές «ανοίγουν» τις διαφορετικές οπτικές, σχετικά με τους ρόλους των παικτών του παιχνιδιού: τους επιθετικούς, τους αμυντικούς, τι χρειάζεται να κάνει ο καθένας και τι αρέσει στα παιδιά.

Συνήθως τα περισσότερα θέλουν να είναι «επιθετικοί».

2. Στη συνέχεια επιλέγουμε την εξερεύνηση της οπτικής του τερματοφύλακα:

- *Νομίζετε ότι είναι πιο διασκεδαστικό να είσαι παίχτης ή να είσαι τερματοφύλακας; Γιατί; Γιατί πιστεύετε ότι δεν θέλει να μπει κάποιος τερματοφύλακας;*
- *Πείτε μου γνωστούς τερματοφύλακες, πιστεύετε ότι σκέφτονται με τον ίδιο τρόπο με εσάς;*
- *Τι προσφέρει/ τι κάνει αυτό το άτομο στην ομάδα του (= στο σύστημα) και στον θεατή (= υπερσύστημα – περιβάλλον); Πώς το ξέρετε; (για μεγαλύτερα παιδιά)*

3. Στη συνέχεια, από τη συζήτηση, δημιουργούνται άλλες ερωτήσεις που έχουν ενδιαφέρον και ακολουθούμε τη ροή τους στην τάξη.

- *Πώς πιστεύετε ότι ο διάσημος τερματοφύλακας πήρε αυτό το ρόλο; Πώς να ένιωθε, όταν ήταν μικρός;*
- *Εάν ήσασταν αυτό το άτομο, πώς πιστεύετε ότι θα αισθανόσασταν; Τι πιστεύετε ότι θα σας ενδιέφερε; Τι θα ήταν σημαντικό για εσάς;*
- *Πού το ξέρετε; Μήπως τα υποθέτετε; Ή μήπως τα έχετε διαβάσει; Μπορείτε να μου πείτε γιατί υποθέτετε αυτό και όχι κάτι άλλο;*
- *Γιατί νιώθετε έτσι;*

Με τις τελευταίες ερωτήσεις παρατηρούμε τον παράξενο κόσμο των υποθέσεών μας.

Ολοκληρώνουμε τη συνάντηση επιλέγοντας Ρουτίνα Σκέψης που αποτυπώνει τη διαδρομή της σκέψης των μαθητών/τριών την οποία καταγράφουν και βάζουν στο portfolio.

«3-2-1- Γεφυρώνω» («3, 2, 1, bridge»)

«Ρουτίνα» που οργανώνει/αποτυπώνει τη διερεύνηση ενός θέματος μέσω χαρτογράφησης έννοιας.

https://pz.harvard.edu/sites/default/files/3-2-1%20Bridge_0.pdf

A. Η **αρχική** ανταπόκριση στο θέμα:

- 3 σκέψεις/ιδέες/λέξεις
- 2 ερωτήσεις
- 1 παρομοίωση/προσομοίωση

B. Η **νέα** ανταπόκριση στο θέμα:

- 3 σκέψεις/ιδέες/λέξεις
- 2 ερωτήσεις
- 1 παρομοίωση/προσομοίωση

Πώς η νέα σου ανταπόκριση σχετίζεται με την αρχική;

Ενδεικτικό φύλλο εργασίας:

https://thinkingpathwayz.weebly.com/uploads/1/0/4/4/104440805/3_2_1_bridge_template.pdf

Παράδειγμα εφαρμογής της μεθοδολογίας υλοποίησης: Σύστημα «Ομάδα τραγουδίστριας ή τραγουδιστή»

Ενδεικτικές ερωτήσεις

1. Μια ενδεικτική ερώτηση, που βάζει τα παιδιά σε προβληματισμό, ανοίγει τη συζήτηση και βοηθά να περιγράψουν πολύ περισσότερα από μια στατική εικόνα «λάμψης», είναι:

– Πείτε μου, αν είσατε τραγουδιστής ή τραγουδίστρια, πώς φαντάζεστε το περιβάλλον, όπου θα τραγουδούσατε;

Μια συχνή απάντηση είναι: «Μπροστά σε κόσμο».

– Πού θα ήταν αυτός ο κόσμος;

– Πόσοι θα ήταν;

– Θα χωρούσαν σε ένα δωμάτιο; Ή σε μια αυλή; Σε ένα πάρκο; Σε ένα θέατρο; Σε ένα γήπεδο;»

Λένε τις σκέψεις τους, σχετικά με τον χώρο, τις οποίες γράφει κάποιος σε ένα χαρτί μέτρου, ώστε να μείνουν γραμμένες οι σκέψεις και να μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε επόμενη συζήτηση.

Οι ερωτήσεις αυτές «ανοίγουν» τις διαφορετικές περιπτώσεις μουσικής αλληλεπίδρασης και τις οπτικές, σχετικά με τους ρόλους των συμμετεχόντων στη δραστηριότητα (τραγουδιστής – τραγουδίστρια, στιχουργός, συνθέτης μουσικής, μουσικός που συνοδεύει: κιθαρίστας ή πιανίστας, σε μεγαλύτερους χώρους: ηχολήπτης ή φωτιστής σκηνής ή φροντιστής σκηνής ή χορογράφος κ.λπ.) τι χρειάζεται να κάνει ο καθένας και τι αρέσει στα παιδιά.

– Για να τραγουδήσει μια αγαπημένη μας τραγουδίστρια στη σκηνή ένα τραγούδι, πόσα άτομα πιστεύετε ότι χρειάζονται; Πόσοι ρόλοι;

– Τι πιστεύετε είναι πιο ενδιαφέρον: Να είσαι τραγουδίστρια-τραγουδιστής, ηχολήπτης, κιθαρίστας, πιανίστας, χορογράφος, φωτιστής/φροντιστής σκηνής; Επιλέγετε και διαμορφώνετε την ερώτηση.

– Ποιος ρόλος σας αρέσει;

Συνήθως διαλέγουν τον τραγουδιστή ή την τραγουδίστρια ή τον κιθαρίστα.

– Τι πιστεύετε ότι προσφέρει ο τραγουδιστής – η τραγουδίστρια στην ομάδα της (στο σύστημα);

– Τι πιστεύετε ότι προσφέρει ο τραγουδιστής – η τραγουδίστρια στους θεατές (υπερσύστημα – περιβάλλον);

– Εάν ήσασταν αυτό το άτομο, πώς πιστεύετε ότι θα αισθανόσασταν; Τι πιστεύετε ότι θα σας ενδιέφερε; Τι θα ήταν σημαντικό για εσάς; Πώς το ξέρετε;

2. Στη συνέχεια επιλέγουμε να εξερευνήσουμε την οπτική του συνθέτη:

– Εάν ήσασταν ο μουσικοσυνθέτης, πώς πιστεύετε ότι θα αισθανόσασταν; Τι πιστεύετε ότι θα σας ενδιέφερε; Τι θα ήταν σημαντικό για εσάς;

– Πώς το ξέρετε; Μήπως το υποθέτετε; Ή μήπως το έχετε διαβάσει; Μπορείτε να πείτε γιατί υποθέτετε αυτό και όχι κάτι άλλο;

Ολοκληρώνουμε τη συνάντηση επιλέγοντας Ρουτίνα Σκέψης που αποτυπώνει τη διαδρομή της σκέψης των μαθητών/τριών την οποία καταγράφουν και βάζουν στο portfolio.

«3-2-1- Γεφυρώνω» («3, 2, 1, bridge»)

«Ρουτίνα» που οργανώνει/αποτυπώνει τη διερεύνηση ενός θέματος μέσω χαρτογράφησης έννοιας.

https://pz.harvard.edu/sites/default/files/3-2-1%20Bridge_0.pdf

A. Η **αρχική** ανταπόκριση στο θέμα:

- 3 σκέψεις/ιδέες/λέξεις
- 2 ερωτήσεις
- 1 παρομοίωση/προσομοίωση

B. Η **νέα** ανταπόκριση στο θέμα:

- 3 σκέψεις/ιδέες/λέξεις
- 2 ερωτήσεις
- 1 παρομοίωση/προσομοίωση

Πώς η νέα σου ανταπόκριση σχετίζεται με την αρχική;

Ενδεικτικό φύλλο εργασίας:

https://thinkingpathwayz.weebly.com/uploads/1/0/4/4/104440805/3_2_1_bridge_template.pdf

Παρατηρούμε τον παράξενο κόσμο των υποθέσεών μας.

Αν επιθυμούν τα παιδιά ερευνούν κάποιες ζωές διάσημων (ποδοσφαιριστών, προπονητών, τραγουδιστών, συνθετών) και φέρνουν νέα ερωτήματα και οπτικές.

Σε επόμενη συζήτηση, μπορούμε να μοιραστούμε τη νέα γνώση και οπτική που φέρουν από την έρευνα, συζητάμε π.χ. για την οπτική του κιθαρίστα, την προσφορά του στη μουσική ομάδα και τον θεατή.

Με κατάλληλες ερωτήσεις, μπαίνουμε στους διαφορετικούς ρόλους των μικρών ή μεγαλύτερων συστημάτων και τους «φωτίζουμε» από νέες οπτικές.

Άλλες ενδεικτικές ερωτήσεις για αφορμή της εφαρμογής της «ρουτίνας» για καλλιέργεια της σκέψης, των πολλαπλών οπτικών και της ενσυναίσθησης, ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητα:

Τι νομίζετε ότι είναι πιο διασκεδαστικό και γιατί:

- Να είσαι χορεύτρια μπαλέτου στη σκηνή ή θεατής;
- Να είσαι ηθοποιός σε ένα κινηματογραφικό έργο στον κιν/φο ή θεατής;
- Να είσαι γονέας ή παιδί;
- Να είσαι δάσκαλος ή μαθητής;
- Να είσαι πρωθυπουργός ή πολίτης ενός κράτους;

Τα παραπάνω παραδείγματα είναι ενδεικτικά των πολύπλοκων διαδικασιών, σχέσεων και αλληλεπιδράσεων μέσα στην τάξη.

Η ανταλλαγή ιδεών, οι δυναμικές που αναπτύσσονται είναι ζωντανές διαδικασίες και δεν μπορεί να αποδοθούν εύκολα σε γραπτό λόγο.

Είμαστε παρόντες, ακούμε προσεχτικά τους συνομιλητές μας –όποια ηλικία και να έχουν– και απολαμβάνουμε την αλληλεπίδραση.

Δίνουμε χρόνο να συμπληρώσουν το φύλλο ανατροφοδότησης όπου παρακολουθούν εγγράφως τις διαδρομές των σκέψεών τους.

Πίνακας με ενδεικτικές παραπομπές στο ΠΣ

Οι Δεξιότητες του Νου μέσω επιλογής Ρουτινών Σκέψεων στον άξονα του Ευ Ζην, μπορούν να εφαρμοστούν μέσα από πολλές αφορμές που δίνονται από τα σχολικά εγχειρίδια, αλλά και από την καθημερινότητα της τάξης.

Οι περισσότερες εικόνες, φωτογραφίες ή έργα τέχνης έχουν δυνατότητα έρευνας μέσω των «ρουτινών» της ταξινόμησης «Arts & Objects» («Τέχνη και Αντικείμενα»), Artful thinking routines.

Καθοριστικός παράγοντας είναι να **διακρίνουμε αυτές τις ευκαιρίες**, για ανάδειξη και διερεύνηση του τρόπου σκέψης και οπτικών ανθρώπων και κοινωνιών, να μπορούμε **να τις συνδέουμε με αντίστοιχες «ρουτίνες»** για την πολύπλευρη αξιοποίησής τους και βέβαια **να προσφέρουμε χρόνο** μέσα στη διδακτική ώρα για αυτή τη δράση.

Σε αυτό βοηθούν να δημιουργούμε περιβάλλοντα με ««Κουλτούρα καλλιέργειας της Σκέψης», "Cultures of Thinking" (CoT), όπου οι εκπαιδευτικοί μπορούμε να εξασκούμαστε.

Σε σχέση με τα εγχειρίδια, ενδεικτικά:

ΤΑΞΗ	ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΟ		
A	Γλώσσα	Β' τεύχος, «Μπλε Όνειρα» Παρατηρήστε τους πίνακες, σ14-17
A	Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων Α και Β	Ενότητα Οικογένεια: «Ποιος διευθύνει;», σ.16
A	Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων Α και Β	Δραστηριότητα: Παρατήρησε τις εικόνες και σκέψου τι μπορεί να αισθάνονται αυτές οι μητέρες;, σ.28
A	Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων Α και Β	Ενότητα Κοινωνική ζωή: Δραστηριότητα «Τα ψέματα που αγαπώ» σ. 42
A	Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων Α και Β	Ενότητα Κοινωνική ζωή: «Φοβάμαι» σ.46
A	Μελέτη Περιβάλλοντος	«Πώς ζούμε στην τάξη;» σ 17
A	Μελέτη Περιβάλλοντος	«Τι μας προσφέρει ο ήλιος;» σ.57
B	Γλώσσα	Α' τεύχος: 3 – «στον κόσμο των κόμικς» Άσκηση 5 – κόμικς, σ.31
B	Γλώσσα	Α' τεύχος: 4 – «Ετοιμασίες για το ταξίδι» Λίστες, σ.35
B	Γλώσσα	Γ' τεύχος: 4-«Ποιος είναι; Τι κάνει;» «Γίνετε μικροί δημοσιογράφοι», σ.40
Γ	Γλώσσα	Α' τεύχος, Ενότητα «Πάλι μαζί» Κοιτώντας τη φωτογραφία: Μια Σχολική τάξη του 1970, σ.15
Γ	Γλώσσα	Β' τεύχος, Ενότητα «Ελα στην παρέα μας», «Το χαρούμενο λιβάδι» σ.49
Γ	Γλώσσα	Β' τεύχος, Ενότητα «Άνθρωποι και μηχανές», «Φτιάξε μου ένα σιδερένιο άνθρωπο» σ.56
Γ	Γλώσσα	Γ' τεύχος, Ενότητα «Του κόσμου το ψωμί», «Το πιο γλυκό ψωμί» σ.28

Γ	Ιστορία	Ενότητα 1, «Ο μύθος του Προμηθέα», σ.19
Γ	Ιστορία	Ενότητα 5, «Ο θυμός του Αχιλλέα» σ.67
Γ	Μελέτη Περιβάλλοντος	Κεφάλαιο 2, Ενότητα 1, «Σε τι μας χρειάζονται οι κανόνες;»
Γ	Μελέτη Περιβάλλοντος	Κεφάλαιο 4, ενότητα 2, Δραστηριότητα: «Διαβάζουμε τα κείμενα στις καρτέλες. Επιλέγουμε ένα θέμα, ερευνούμε και ανακοινώνουμε τις προτάσεις μας στην τάξη» σ.37
Δ	Γλώσσα	Β' τεύχος, Ενότητα 6 «Το μεγάλο μυστικό» σ.10
Δ	Γλώσσα	Γ' τεύχος, Ενότητα 11 «Ο Αργύρης και το πρόβλημα» σ.11
Δ	Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων	Ενότητα: «Υγεία μου, πλούτη μου» Κείμενα για την υγεία και τον αθλητισμό: «Ένας αλλιώτικος ποδοσφαιρικός αγώνας» σ.143
Δ	Ιστορία	Ενότητα 2, Κεφάλαιο 6: Παράθεμα 1: «Το καλύτερο πολίτευμα» σ.22
Δ	Ιστορία	Ενότητα 2, Κεφάλαιο 6: Παράθεμα 2: «Με όποιον δάσκαλο καθίσεις» σ.23
Δ	Μελέτη Περιβάλλοντος	Ενότητα 1, Κεφάλαιο 10: «Πώς ένα σημαντικό έργο αλλάζει τη ζωή μας; Σήραγγα: Λύση ή Πρόβλημα;» Δημοσιογραφική Γνώμη, σ.32
Δ	Μελέτη Περιβάλλοντος	Ενότητα 2, Κεφάλαιο 6: Αθλητισμός και Πολιτισμός: Διερεύνηση εικόνας στίτσου «μου αρέσει ο αθλητισμός», σ.54
Ε	Γλώσσα	Β' τεύχος, Ενότητα 7 «Μουσική» Πίνακας Γ. Ιακωβίδη
Ε	Γλώσσα	Β' τεύχος, Ενότητα 9 «Βιβλία – βιβλιοθήκες» Συνέντευξη με την Κίρα Σίνου, σ.40
Ε	Γλώσσα	Β' τεύχος, Ενότητα 9 «Βιβλία – βιβλιοθήκες» Παρουσίαση βιβλίου, σ.46
Ε	Ιστορία	Ενότητα Α «Οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι», 1. «Οι Ρωμαίοι κυβερνούν τους Έλληνες», σ.11
Ε	Ιστορία	Ενότητα Α «Οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι», 4. «Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ρώμη», σ.17
Ε	Γεωγραφία	Κεφάλαιο 12, Οι παραθαλάσσιοι οικισμοί, σ.45
Ε	Φυσικά Ερευνώ και Ανακαλύπτω	Ενότητα Ενέργεια, σ.24
Ε	Φυσικά Ερευνώ και Ανακαλύπτω	Ενότητα Πεπτικό Σύστημα, σ.32
ΣΤ	Γλώσσα	Α' τεύχος, Τετράδιο Εργασιών, Ενότητα 1, «Ταξίδια, Τόποι», Άσκηση 2: «Μετά το αρχικό ξάφνιασμα, αρχίζετε να σχεδιάζετε τις πρώτες σας ενέργειες για να τα καταφέρετε σε αυτή τη δύσκολη κατάσταση...», σ.9
ΣΤ	Γλώσσα	Α' τεύχος, Τετράδιο Εργασιών, Ενότητα 1, «Ταξίδια, Τόποι», Άσκηση 3: «Όταν βραδιάζει και κάθεστε στην πρόχειρη σκηνή...», σ.11
ΣΤ	Ανθολόγιο	«Προμηθέας Δεσμώτης», Αισχύλος, σ.48

ΣΤ	Ανθολόγιο	«Προμηθέας ή το παιχνίδι μιας μέρας» Ν. Βρεττάκος, σ.50
ΣΤ	Ανθολόγιο	«Κάποτε ριζώνουν και τα λόγια», Λαϊκό παραμύθι, σ.234
ΣΤ	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	Κεφάλαιο 1, Οικογένεια – μέλη και οι μεταξύ τους σχέσεις, σ.8
ΣΤ	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	Κεφάλαιο 2 , «Ένα σχολείο για όλους» σ.21
ΓΥΜΝΑΣΙΟ		
Α'	Κείμενα Νεοελληνικής Γλώσσας	Ενότητα: Η αγάπη για τους συνανθρώπους μας – οι φιλικόι δεσμοί – η αγάπη, «Τα κόκκινα λουστρίνια», σ.160
Α'	Κείμενα Νεοελληνικής Γλώσσας	Ενότητα: Η αγάπη για τους συνανθρώπους μας – οι φιλικόι δεσμοί – η αγάπη, Ερωτήσεις «Αγάπης λόγια», σ.170 έργο «το φίλημα» Νικ. Λύτρας
Α'	Κείμενα Νεοελληνικής Γλώσσας	Ενότητα: Η βιοπάλη-το αγωνιστικό πνεύμα του ανθρώπου, «Ο φτωχός και τα γρόσια», σ.186
Α'	Αρχαία Ελληνική Γλώσσα	Ενότητα 1: Γιατί να μάθω Αρχαία Ελληνικά;, σ.12
Α'	Ηροδότου Ιστορίες	Αντιλήψεις, Ιδέες, Αξίες Μέθοδος, σ.11
Α'	Ηροδότου Ιστορίες	Ενότητα 2: Κροίσος και Σόλων I Το ερώτημα του Κροίσου: Ποιος είναι ο πιο ευτυχισμένος άνθρωπος;, σ.19
Α'	Ηροδότου Ιστορίες	Ενότητα 8: Τα πολιτεύματα III, σ.47
Α'	Αρχαία Ιστορία	Κεφάλαιο 5: Η ηγεμονία της Αθήνας «Ο όρκος των Δικαστών της Ηλιαίας», σ.74
Α'	Αρχαία Ιστορία	Κεφάλαιο 5: Η ηγεμονία της Αθήνας «Οι Αθηναίοι αγαπούν την συντροφιά», σ.79
Α'	Θρησκευτικά	Κεφάλαιο Α, 7. Η ιστορία του Ιωσήφ Εργασία: εικόνες προσφύγων, σ.41
Α'	Θρησκευτικά	Κεφάλαιο Δ, 20. Το όραμα της παγκόσμιας ειρήνης, Διερεύνηση: Εικόνες - κείμενα, σ.107
Α'	Εικαστικά	Ενότητα 1: Από την κίνηση στην έκφραση, β. Το αφαιρετικό και το «ωραίο», σ.12
Α'	Εικαστικά	Ενότητα 3: Σύνθεση και Αισθητική, α. «Το άδειο μου χαρτί», σ.29
Α'	Εικαστικά	Ενότητα 5: Η δική μου πραγματικότητα, α. «Βλέπω τον κόσμο από την αρχή», σ.48
Α'	Γεωγραφία	Ενότητα Α: Χάρτες «Συνταγές για νεαρούς χαρτογράφους», σ.22
Α'	Γεωγραφία	Ενότητα Β: Β2 Ατμόσφαιρα "Παραμύθια για ανέμους», σ.39
Α'	Βιολογία	Ενότητα 1: Η οργάνωση της ζωής, «Ας σκεφτούμε», σ.31
Α' – Β'	Οικιακή Οικονομία	Ενότητα 1: Η οικογένεια και ο κοινωνικός περίγυρος Κεφάλαιο 1.2: Οικογενειακή Αγωγή
Α' – Β'	Οικιακή Οικονομία	Κεφάλαιο 1.3: Κοινωνικός περίγυρος

		Μορφές διαπροσωπικών σχέσεων
Β'	Νεοελληνική Γλώσσα	Ενότητα 2: Ζούμε με την οικογένεια Κείμενο 3 «Αχ, αυτοί οι γονείς μας!», σ.30
Β'	Νεοελληνική Γλώσσα	Ενότητα 3: Φίλοι για πάντα Κείμενο 3 «Είμαστε εξόριστοι παρέα», σ.46
Β'	Χημεία	Ενότητα 1: Εισαγωγή στη Χημεία 1.3. Φυσικές ιδιότητες των υλικών «Πρώτες σκέψεις: ο Ηνίοχος των Δελφών», σ.20
Β'	Χημεία	Ενότητα 2: Από το νερό στο άτομο 2.1. «Μια άλλη ματιά στο νερό», σ.28
Β'	Χημεία	«Χημεία παντού», σ.40
Β'	Βιολογία	Η Επιστήμη της Βιολογίας «Ας σκεφτούμε», σ.13
Β'	Φυσική	Εισαγωγή – Κεφάλαιο 1.1. Οι φυσικές επιστήμες και η μεθοδολογία τους «Γιατί είναι χρήσιμη η μελέτη της Φυσικής;», σ.9
Β'	Φυσική	Εισαγωγή – Κεφάλαιο 1 Εικόνα 1.8. «Ο έλεγχος για την ορθότητα των επιστημονικών θεωριών δεν σταματά ποτέ», σ.13
Β'	Φάκελος: Η θρησκεία στη ζωή στην ιστορία και στον πολιτισμό. Πορεία μέσα από αντιθέσεις	Ενότητα 1: Η δύναμη της εικόνας, σ.8-13
Β'	Φάκελος: Η θρησκεία στη ζωή στην ιστορία και στον πολιτισμό. Πορεία μέσα από αντιθέσεις	Ενότητα 3: Ποιος είναι ο άνθρωπος; Η εικόνα του ανθρώπου από τον Οδυσσέα μέχρι τους υπερήρωες των σύγχρονων κόμικς, σ.62-67
Β'	Εικαστικά	Θέμα 1: Το σχέδιο και το χρώμα «Περιγράψτε το αισθητικό αποτέλεσμα», σ.22
Α' - Β' - Γ'	Πληροφορική	Ενότητα 1: Γνωρίζω τον Υπολογιστή Κεφάλαιο 1.4. «Ο υπολογιστής και η επεξεργασία δεδομένων», σ.15
Α' - Β' - Γ'	Πληροφορική	Ενότητα 2: Κεφάλαιο 5. «Λίγα λόγια για τον όρο σύστημα», σ.38
Γ'	Νεοελληνική Γλώσσα	Ενότητα 1: Οι επιλογές και οι συνέπειες στο λόγο Κείμενο 9: «Βαριέμαι», σ.17
Γ'	Νεοελληνική Γλώσσα	Ενότητα 2: Γλώσσα – γλώσσες και πολιτισμοί του κόσμου Γ. Λεξιλόγιο-πολυσημία της γλώσσας «Ακούω και μιλώ», σ.41
Γ'	Ιστορία	Κεφάλαιο 1 - Ενότητα 1: Η εποχή του Διαφωτισμού «Ο ορθός λόγος εναντίον της προκατάληψης»,σ.11
Γ'	Ιστορία	Κεφάλαιο 7 - Ενότητα 31: 2. Η ζωή στα χαρακώματα, 3. Εργάτριες, σ.90 -91

Γ'	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	Κεφάλαιο 1: Εισαγωγικές Έννοιες Σχολιασμός Φωτ.1.2 Οι χώροι συναντήσεων και ψυχαγωγίας, σ.13
Γ'	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	Κεφάλαιο 1: Εισαγωγικές Έννοιες Σχολιασμός Φωτ.1.3 «Ο άνθρωπος είναι προϊόν και δημιουργός της κοινωνίας», σ.13
Γ'	Μουσική	Μουσικοί πειραματισμοί και ανατροπές, σ.8
Γ'	Εικαστικά	Ενότητα 1: Μορφικά στοιχεία 1.1.β. Το φως και οι σκιές, σ11

Πίνακας με ενδεικτικά παραδείγματα και παραπομπή σε δοκιμασμένα προγράμματα της Σχολικής Ζωής και Σχολικών Δραστηριοτήτων

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ
Η Α-Β-С Ευρωπαϊκή καμπάνια http://www.e-abc.eu/gr/ και το Διαδραστικό εκπαιδευτικό εργαλείο για την αντιμετώπιση του εκφοβισμού από «Το Χαμόγελο του Παιδιού» https://antibullyingprevention.wordpress.com/	Καλλιέργεια Δεξιοτήτων του Νου με την εφαρμογή Ρουτινών Σκέψης
«Εφηβεία και Σχολική ζωή» ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΛΗΨΗΣ «Πυξίδα» (Πλατφόρμα moodle-I.E.Π. –ΕΥ ΖΗΝ - ΓΥΜΝΑΣΙΟ)	Καλλιέργεια Δεξιοτήτων του Νου με την εφαρμογή Ρουτινών Σκέψης
«Εγώ και οι άλλοι» ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΤΩΝ ΕΞΑΡΤΗΣΕΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ «ΕΛΠΙΔΑ» (Πλατφόρμα moodle-I.E.Π. –ΕΥ ΖΗΝ - ΓΥΜΝΑΣΙΟ)	Καλλιέργεια Δεξιοτήτων του Νου με την εφαρμογή Ρουτινών Σκέψης
«Συναντώντας τον άλλον» ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΤΩΝ ΕΞΑΡΤΗΣΕΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ «ΕΛΠΙΔΑ» (Πλατφόρμα moodle-I.E.Π. –ΕΥ ΖΗΝ - ΔΗΜΟΤΙΚΟ)	Καλλιέργεια Δεξιοτήτων του Νου με την εφαρμογή Ρουτινών Σκέψης
«Ψυχική Υγεία - Ενίσχυση της αυτοεκτίμησης» ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΤΩΝ ΕΞΑΡΤΗΣΕΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ «ΕΛΠΙΔΑ» (Πλατφόρμα moodle-I.E.Π. –ΕΥ ΖΗΝ - ΔΗΜΟΤΙΚΟ)	Καλλιέργεια Δεξιοτήτων του Νου με την εφαρμογή Ρουτινών Σκέψης

Παράρτημα με περιγραφή ενδεικτικών δράσεων

ΥΣΔ, Δ.Π.Ε. Κυκλάδων: Εργαστήριο: «Μετάβαση: Το παιχνίδι της ζωής – Πρακτικά εργαλεία για την καθημερινότητα και την τάξη»

Εργαστήρια ΥΣΔ, Δ.Π.Ε. Κυκλάδων σε συνεργασία με ΚΠΕ Κορθίου:

«Άτομο και Ομάδα: Παίζοντας και Ερευνώντας»

«Άτομο και Ομάδα: Δυναμικές, Επίγνωση, Μετατόπιση»

«Η πολύ ακριβή τιμή του φθηνού και η Αγωγή του Καταναλωτή στα σχολεία»

«Έρευνα, Παρατήρηση και Ερμηνεία, ένα παιχνίδι που λέγεται Επιστήμη και η σημασία του στην Αειφορία»

«Τα Μυστηριώδη Κουτιά, Αλήθεια ή Ψέμα; Ή τίποτα από τα δύο»

«Η Τέχνη της Παρατήρησης και της Προσοχής» ένα παιχνίδι που εμπλουτίζει την παιδαγωγική διαδικασία

«Η Τέχνη των Ερωτήσεων και η σημασία τους στην Καλλιέργεια της Κριτικής Σκέψης μικρών και μεγάλων»

«Καλλιερώντας την Τέχνη των Ερωτήσεων, Παραδείγματα και Εφαρμογές»

«Άτομο και Ομάδα: Ατομικά και Κοινωνικά ζητήματα»

Εργαστήρια ΥΣΔ, Δ.Π.Ε. Κυκλάδων σε συνεργασία με Κέντρο Πρόληψης Θησέας Κυκλάδων:

«Σκέψη και Μετάβαση: «Πώς στέκομαι στις μεταβάσεις και τι δεξιότητες μου ζητούνται;»

Διαδικτυακό Εργαστήριο με break out rooms: Εργαστηριακό Περιβάλλον «Κουλτούρας Καλλιέργειας της Σκέψης»

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Πράξη: «Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις δεξιότητες μέσω εργαστηρίων» (MIS 5092064)

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
«ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ 2014-2020»
που συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο)

This work is licensed under Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International.
To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη